

Шабаровський Б. В.,
аспірант кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»

СПОСОБИ ПЕРЕВІРКИ ДОКУМЕНТІВ, СТВОРЕНИХ БЕЗ ЗВ'ЯЗКУ ІЗ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОВАДЖЕННЯМ, ТА ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

WAYS OF CHECKING THE DOCUMENTS CREATED WITHOUT CONNECTION WITH CRIMINAL PROCEEDINGS AND PROTOCOLS OF INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTION

На основі аналізу Кримінального процесуального кодексу України, ухваленого 13 квітня 2012 року (із подальшими змінами), та релевантної судової практики розглянуто способи перевірки документів, що створені без зв'язку із кримінальним провадженням, а також протоколів гласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: доказ, перевірка доказів, документ, слідчі (розшукові) дії.

На основе анализа Уголовного процессуального кодекса Украины, принятого 13 апреля 2012 года (с последующими изменениями), и релевантной судебной практики рассмотрены способы проверки документов, созданных без связи с уголовным производством, а также протоколов гласных следственных (разыскных) действий.

Ключевые слова: доказательство, проверка доказательств, документ, следственные (разыскные) действия.

Based on the analysis of the Criminal Procedural Code of Ukraine adopted on April 13, 2012 (with subsequent changes) and relevant court practice the ways of checking the documents created without connection with criminal proceedings as well as the protocols of non-secret public investigative (search) actions are considered.

Key words: evidence, checking evidence, document, investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний кодекс України, ухвалений 13 квітня 2012 р. (далі – КПК України), зумовив необхідність переосмислення ключових інститутів доказового права, зокрема перевірки доказів. Попри важливість цього компонента доказування, перевірка доказів як кримінально-процесуальне явище була і залишається малодослідженою. Деякі особливості має перевірка окремих видів доказів, зокрема документів, що теж ще не стало предметом окремих досліджень.

Аналіз останніх досліджень. Правове регулювання використання у кримінальному провадженні документів є предметом досліджень низки вчених, серед яких можна виділити І.М. Дороніна, І.В. Басисту. Про перевірку доказів у межах праць про доказування та коментарів до КПК України писали, зокрема, В.Г. Гончаренко, М.С. Шумило, Ю.М. Грошевий, В.В. Вапнярчук, С.М. Стахівський, Є.Г. Коваленко. Але сьогодні в Україні відсутні дослідження особливостей перевірки документів, зокрема тих, що створені без зв'язку із кримінальним провадженням, і протоколів гласних слідчих (розшукових) дій.

Мета і завдання статті. Завданням дослідження є виокремлення й аналіз способів перевірки документів, створених без зв'язку із кримінальним провадженням, а також протоколів гласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. У ст. 99 КПК України зазначено: «Документом є спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які

можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» [1]. Під перевіркою доказів мається на увазі діяльність слідчого, прокурора, суду, слідчого судді, підозрюваного, обвинуваченого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їхніх захисників і законних представників, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, особи, щодо з'ясування змісту доказу, зіставлення доказів, збирання нових доказів, що здійснюється з метою з'ясування належності, допустимості та достовірності кожного доказу.

Документи можуть бути створені без зв'язку із кримінальним провадженням, а також у зв'язку із кримінальним провадженням. До останніх належать, зокрема, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них.

У ст. 358 КПК України закріплено такі способи перевірки документів:

- оголошення їхнього змісту в судовому засіданні, що відбувається за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження (ч. 1);
- пред'явлення документів для ознайомлення іншим учасникам судового провадження, а за необхідності – іншим учасникам кримінального провадження (ч. 1);
- постановка запитань учасниками судового провадження щодо документів, свідкам, експертам, спеціалістам (ч. 2);

– призначення експертизи документа, якщо долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення, якщо документ викликає сумнів у його достовірності (ч. 3).

Серед експертиз документів переважають почеркознавча та технічна експертизи. Почеркознавча експертиза призначається для вирішення, зокрема, таких питань: чи виконано рукописний текст або підпис конкретною особою; особою якого віку чи статі виконано рукописний текст; чи виконано рукописний текст навмисно зміненим почерком. Наприклад, слідчий суддя Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області призначив судово-криміналістичну почеркознавчу експертизу для з'ясування того, виконаний рукописний текст із зізнанням у вбивстві, який було вилучено з місця події, підозрюваним чи іншою особою [2]. Технічна експертиза документів проводиться для вирішення, з-поміж іншого, таких питань: чи вносилися зміни в текст документа, наприклад, підчистки, дописки, чи змінювалися в документі аркуші; чи виготовлені фрагменти документа в різний час; чи виготовлений текст у той час, яким датований документ. Слідчий суддя Ружинського районного суду Житомирської області у кримінальному провадженні щодо підозрюваного призначив судово-технічну експертизу документів для з'ясування, чи залишений відтиск печатки сільської ради в заповіті печаткою, зразки якої надані для дослідження [3]. Орієнтовний перелік питань, які можуть ставитися на вирішення експертів в разі призначення почеркознавчої експертизи чи технічної експертизи документа, наведений у Науково-методичних рекомендаціях із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. (із подальшими змінами) [4]. Автор документа теж може встановлюватися шляхом проведення експертизи, адже, як слушно зазначає І.М. Доронін, «як недопустимий оцінюється документ, щодо якого немає даних про те, як саме (яким чином) і у зв'язку із чим він виник» [5, с. 143].

Окремий спосіб перевірки документів закріплений у ч. 6 ст. 99 КПК України – витребування судом, надання і дослідження документів у повному обсязі в разі надання витягу (копіяції, узагальнення) із нього.

Звуко- та відеозаписи, які, відповідно до ст. 99 КПК України, є доказами-документами, мають свої особливості перевірки, передбачені у ст. 359 КПК України, що називається «Дослідження звуко- і відеозаписів». На відеозаписах за допомогою технічних засобів можуть фіксуватися процесуальні дії, вони можуть бути додатками до протоколів слідчих (розшукових) дій. З'ясування змісту звуко- і відеозаписів як перший етап їх перевірки проводиться шляхом відтворення звукозапису та демонстрації відеозапису. Відтворення (демонстрація) проводиться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні. У журналі судового

засідання відображаються основні технічні характеристики обладнання та носіїв інформації і зазначається час відтворення (демонстрації). Г.І. Сисоєнко вважає, що в журналі також має зазначатися «час, місце та підстави переривання таких записів, наявності або відсутності ознак внесення в них змін або доповнень, зауважень учасників кримінального провадження щодо таких даних, які в них виникають під час дослідження записів» [6, с. 746]. Відтворення (демонстрація) у разі необхідності може відбуватися повторно – загалом чи окремої частини.

Перевірка звуко- та відеозапису полягає, зокрема, у з'ясуванні даних про походження й автентичність, даних про прилади, із застосуванням яких здійснено такі записи. Орджонікідзевський районний суд м. Харкова виправдав обвинуваченого в незаконному збуті наркотичних засобів. Суд, зокрема, дійшов висновку, що аудіо- та відеозаписи, на яких проводилося фіксування оперативної закупки не містили інформації щодо технічних засобів, якими проводилося фіксування, та на якому носії. Суд визнав ці докази недопустимими. Із його висновком погодився як апеляційний суд, так і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [7].

Перевірка звуко-, відеозаписів сприяє залучення спеціаліста. Відповідно до ч. 1 ст. 360 КПК України, «під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань». У ч. 1 ст. 266 КПК України передбачено таке: «Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста». Суд має право залучити спеціаліста для з'ясування окремих питань, пов'язаних як з відомостями, що містяться у звуко- та відеозаписах, так і з характеристиками пристроїв, за допомогою яких вони були здійснені. З огляду на це, перевірка доказів, зібраних за допомогою технічних засобів, може відбуватися шляхом дослідження цих технічних засобів відповідними спеціалістами. У ч. 2 ст. 360 КПК України зазначено, що суд та інші учасники кримінального провадження мають право ставити запитання спеціалістові щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень.

Значну частину доказів-документів у кожному кримінальному провадженні становлять протоколи слідчих (розшукових) дій. Перелік слідчих (розшукових) дій передбачений у гл. 20 КПК України, а саме: допит (ст. 224), пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання (ст. ст. 228-231), обшук (ст. 234), огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237), огляд трупа, зокрема пов'язаний з екстугмацією (ст. 238), слідчий експеримент (ст. 240), освідування особи (ст. 241).

Перевірка доказів, зібраних під час проведення слідчих (розшукових) дій, полягає, зокрема, у тому, що, відповідно до ч. 6 ст. 223 КПК України, під час проведення слідчої (розшукової) дії, що здійснюється за ініціативою сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється

провадження, присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу. В.І. Бояров і Г.І. Сисоенко слушно зазначають: «Під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участі потерпілого він має право на активну участь у них шляхом постановки запитань, подачі своїх зауважень та заперечень щодо порядку проведення дії, що підлягає обов'язковому занесенню до відповідного протоколу, та знайомитися з ними в повному обсязі, застосовувати при цьому технічні засоби» [8]. Отже, докази перевіряються на етапі їх збирання – шляхом постановки запитань, висловлення пропозицій, зауважень та заперечень, які заносяться до протоколу. Так само особи, у присутності яких здійснюється обшук чи огляд, під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу (ч. 5 ст. 224 КПК України та ч. 8 ст. 236 КПК України).

Крім цього, перевірка протоколів слідчих (розшукових) дій відбувається шляхом зіставлення їх із додатками до протоколів, зокрема матеріалами фотозйомки, аудіо- та / або відеозапису слідчої (розшукової) дії. Васильківський міськрайонний суд Київської області визнав протокол огляду компакт-диска та наявних на ньому звукозаписів, а також оптичний диск недопустимими доказами, «оскільки під час судового засідання, за участю спеціаліста, не представилося можливим відтворити наявну на диску інформацію і, відповідно, порівняти на предмет тотожності зафіксованої інформації на диску та у протоколі огляду» [9]. Придніпровський районний суд м. Черкаси не взяв до уваги як доказ протокол огляду місця події, оскільки в самому протоколі вказано, що огляд місця події супроводжувався фотозйомкою на цифровий фотоапарат «Canon», але до протоколу фотографії не додано [10].

Перевірка доказів, отриманих у результаті огляду певного місця, забезпечується участю в цій процесуальній дії учасників судового провадження (обвинувачений, потерпілий та ін.), свідків, спеціаліста, експерта та можливістю поставити їм запитання (ч. 3 ст. 361 КПК України). У ч. 4 ст. 237 КПК України передбачене право осіб, у присутності яких здійснюється огляд, робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. Крім того, під час проведення огляду певного місця учасники судового провадження можуть давати пояснення, звертати увагу на факти, які, на їхню думку, можуть мати доказове значення (ч. 4 ст. 361 КПК України).

Під час перевірки протоколу пред'явлення особи для впізнання з'ясується, чи не було попередньо показано особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, чи не надавалися інші відомості про прикмети цієї особи. Також перевіряється, чи пояснила особа, яка впізнає, ознаку чи сукупність ознак, за якими вона впізнала особу. Важливо з'ясувати, чи не мали «статисти» різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі з особою,

яка підлягала впізнанню, а якщо пред'явлення до впізнання відбувається за фотознімками – то ще й чи не мали фотознімки, що пред'являлися, різних відмінностей між собою за формою й іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Для цього учасники кримінального провадження мають право дослідити фотографії осіб, що пред'являлися до впізнання, які додаються до протоколу відповідно до ч. 3 ст. 231 КПК України.

Під час перевірки протоколу пред'явлення речі для впізнання з'ясується, чи не було попередньо показано особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена до впізнання, чи не надавалися інші відомості про прикмети цієї речі. Також варто перевірити, чи пред'являлася ця річ серед інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох, чи пояснила особа, за якими саме ознаками вона впізнала цю річ. Так, Придніпровський районний суд м. Черкаси не взяв до уваги протокол пред'явлення речей для впізнання, за результатами якого потерпіла серед інших впізнала ланцюжок за способом плетіння та по деформованій застібці, оскільки не було доведено, що ланцюжок пред'являвся реально серед інших натурально існуючих ланцюжків [10].

Перевірка доказів, отриманих у результаті впізнання особи, ускладнюється в разі проведення впізнання поза візуальним контролем того, кого впізнають. У такому разі ця особа, її захисник чи законний представник не знають того, хто впізнає, не спостерігають за впізнанням і навіть не можуть дізнатися дані про особу, яка впізнає, із протоколу слідчої дії, оскільки ці дані туди не заносяться з міркувань безпеки.

За ініціативою слідчого, прокурора для участі в будь-яких процесуальних діях можуть бути запрошені не менше двох незаінтересованих осіб (понятих). Однак, згідно із ч. 7 ст. 223 КПК України, поняті мають бути запрошені обов'язковим порядком для участі у пред'явленні особи, трупа чи речі для впізнання, слідчого експерименту, освідчування особи, огляду трупа, зокрема пов'язаного з ексгумацією. Щоправда, у разі застосування безперервного відеозапису перебігу проведення цих слідчих (розшукових) дій участь понятих не є обов'язковою. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється за обов'язкової участі не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Суд має право допитати понятих для перевірки протоколів слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, «понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії». Наприклад, Дніпровський районний суд міста Києва визнав недопустимим доказом протокол обшуку з огляду на показання понятих, допитаних як свідків, які

показали, що не були присутні увесь час під час проведення обшуку [11]. Судова практика демонструє, що суди здебільшого не викликають понятих для допиту за власною ініціативою, а тільки розглядають клопотання сторін, якщо такі є. Показовим тут є вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області: «Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, сторони провадження мали право допитати зазначених понятих як свідків. Проте цим правом не скористались ні сторона захисту, ні сторона обвинувачення. Хоча, відповідно до ч. 6 ст. 22 КПК України, суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створив необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків» [12]. Проте у КПК України не передбачено обмеження у праві суду викликати та допитати понятих за власною ініціативою. Вбачається, що суду варто викликати для допиту понятих у тому разі, коли в нього чи у сторін виникають сумніви в допустимості чи достовірності доказу, отриманого в результаті проведення тієї слідчої (розшукової) дії, до якої були залучені поняті, незалежно від наявності клопотань сторін.

Висновки. На підставі аналізу норм КПК України та релевантної судової практики можна виділити такі способи перевірки документів, отриманих без зв'язку із кримінальним провадженням, та протоколів гласних слідчих (розшукових) дій, як: оголошення їхнього змісту в судовому засіданні; ознайомлення з документом усіма учасниками судового провадження, а за необхідності – іншими учасниками кримінального провадження; постановка запитань учасниками судового провадження щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам; призначення експертизи документа; витребування судом, надання і дослідження документів у повному обсязі в разі надання витягу (копіювання, узагальнення) із нього; відтворення звукозапису та демонстрація відеозапису, зокрема повторно; з'ясування даних про прилади, на які було здійснено звуко-, відеозапис, зокрема, із залученням спеціаліста; аналіз змісту протоколу; зіставлення протоколу із додатками до нього; з'ясування, чи було дотримано порядок проведення слідчої (розшукової) дії; допит понятих, які брали участь у слідчій (розшуковій) дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ухвала Слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 8 лютого 2019 р. у справі № 344/1989/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79699118>.
2. Ухвала Слідчого судді Ружинського районного суду Житомирської області від 8 лютого 2019 р. у справі № 291/46/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79698681>.
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
4. Доронін І.М. Документи як вид доказів у кримінальному процесі України. Київ, 2006. 144 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за заг. редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 червня 2016 р. у справі № 644/2287/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58162020>.
7. Бояров В.І., Сисоєнко Г.І. Деякі проблемні питання правового статусу потерпілого у КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_4_5.
8. Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 3 січня 2019 р. у справі № 1008/2963/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79068492>.
9. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 4 січня 2019 р. у справі № 711/7955/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79025087>.
10. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 4 квітня 2018 р. у справі № 755/10131/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73187752>.
11. Вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 29 грудня 2018 р. у справі № 567/169/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78971159>.